
Ó, képmutatni, azt tudunk mi,
Feledve ritka könnyedén,
Hogy a halált közel haladni
Ő látja jól, a gyermek-én.

Még nyúl a sérelem felé, vesz,
Szemében ott az álom alja,
De én kire legyek ma mérges?
Magam maradtam egymagamra.

1932

Célba vesz a körte, a zelnicemeggy célba vesz,
Porhanyósan záporoz, csalhatatlan megkeres.

Fürtjeikkel csillagok, csillagokkal fürtjeik –
Egy hatalom kettejük? Mely virágzás mit derít?

Színnel, lendülettel-e, légi éggel teljesek –
Hull az ég, ha légbé sújt fehér buzogány fejük.

És a kettő illata össze nem fér, harcban áll:
Elvegyülve elcsitul – szétbomolva szerteszáll.

Voronyezs, 1937. május 4.

Kenedi János

„BOLDOGÍTÓ EMBEREK”

Vági Gábor halálára

– Jó, jó, ne is azon fáradozz, hogyan lehet a nevét lefordítani, csak azt mondd meg: ez az izé egy áltudományos állintézet, ahol áltudományos munka folyik, vagy pedig tudományos?

– *Al. Minden ál. A tudomány, az intézet, a munka.*

Lehetett volna pontosabban rákérdezni, mi is az a Szolgáltatásfejlesztési Tудо-

mányos Intézet, s lehetett volna pontosabban felelni rá? Két szarukeretes szemüveg mögül két szempár cinkosan összevillant. A két fej is egy magasságban helyezkedett el, cirka száznyolcvan centire a földtől, sőt a fejformák is egyaránt hasonlatosak voltak egy ménesből kimagasló ló fejéhez. Egyikük kiugró pofacsontján, a kékesfekete szőr alatt, kamaszosan feszült még a bőr, a másikén már lazán megereszkedett, de a két langaléta testtartása is csupán ennyire különbözött.

– És te *ott* városhálózatokkal foglalatoskodol?

– Nem *ott*.

– De úgy hallom, te vagy az, aki időszerűnek véled az Erdei-féle koncepciót.

– Igen, bár a körülmények *picit* mások.

Még mindig álltak. Mélyen a térdük alá csüngő kezük a nadrág szövetét morzsolta. Hogy a vizsgálzó vagy a vizsgáztató volt-e nagyobb zavarban e 77. tavaszi bemutatkozáskor, nem tudom. Már javában taglalták, mi változott s mi maradt változatlan a megyei közigazgatásban, s talán már Mezőhegyes gondjaira is kitértek, mikor Bibó ráérezett a megoldásra.

– Egy kis kekszét nem parancsolnátok?

Leültünk végre. Hosszú ujjaival Gábor kettőt is kiemelt a bonbonnière-ből, az egyiket a szájába dugta, a másik kekszbe kapaszkodott egész délelőtt, bár olybá tűnt, mintha pénzérmét pörgetne az ujjai közt. Lazán, mint a varázsló, aki bemelegíti az ujjait föllépés előtt.

•

Prospero az idő tájt készült eltörni a pálcáját. Látogatásunk idején már róttá tiszteletköreit annak a hatalomnak a követe, akinek Bibó a száműzetését köszönhette, és ő készen állt a megbocsátásra, ha egyáltalán volt harag a szívében. A földi szörnycetek és az égi tündérek fölötti varázshatalmát sutba hajította, hogy immáron kifelé is a türelem és bocsánat erényeit gyakorolhassa.

Huszár Tibor csinálta meg hát az interjúkötetet, amelyet Vági Gáborral szándékoztunk nyélbe ütni. Én mikrofont akartam adni a kezébe, mert gőzöm se volt arról, hogy Gábor ujjai közt is varázsvesszőnek van a helye. A leendő interjúer fölvezetésénél is csak az tűnt fel nekem, hogy párbeszédükben egyformán szabatosak, viselkedésükben egyaránt félénkek, ítéleteikben pedig olyan magabiztosak, amilyen ironikusak. No meg a küllemük már említett hasonlatossága. Am ahogy azt nem gondolhattam, hogy jó tíz év múlva Gábor megírja a TÜNDERTAN-t (amely közös vállalkozásunk, a *Holmi* első számában jelent meg), úgy azt sem sejthettem, hogy egyszer mind ő lesz a *tárgya* is megírandó esszéjének. Ha gondolkodtam volna is azon, miért éppen őket hozom össze egy reménybeli könyv beszélgetőtársainak, legföljebb arra jutok, hogy azért, mert „*normálisabbak, [...] a legnormálisabbak mindazok közt, akiket ismerünk. A legjózanabbak. Ha elmesélnek, majd értelmeznek valamit, pontos titelekkel, lényeglátó kérdéssel kísérik a mesét. Magától értetődően épeszűek és épérszűek*”. De hogy ezek a tulajdonságok „*egy embertípus*”, méghozzá a „*tündér*” vonásai, az meg se fordult a fejemben.

•

Annál is kevésbé juthattam volna erre a következtetésre, mivel típusalkotó észjárásuk *felületi* rokonsága indított az összeboronálásra. Nem a felszínes – azaz, hogy egyikük és másikuk is foglalkozik területfejlesztéssel –, hanem, mondom, a felületi. Mert más jó közigazdász és szociológus is forgatta újfent s nagy haszonnal Bibó közigazga-

tási munkáit – nem utolsósorban Vági tanára, Szelényi Iván, aki az egyetemen sokszorosította és osztogatta 1971-ben a TÁRSADALMI REFORM ÉS KÖZIGAZGATÁS-t –, de Gábor tipológiáit jellemezte még egy lehetlenyi szabálytalanság is. Mindössze annyi elhajlás a magasroptú tudománytól, amennyi Bibó korai jogtudományi értekezéseiben is megfigyelhető. Az elvont elmélet burkán ez a *pici* repedés kezdett réssé tágulni 1937 októberétől.

Bibó a Márciusi Front makói megbeszélésén egy merőben „tudománytalan” röpiratot fogalmazott: A SZABADSÁGSZERETŐ EMBER TÍZ PARANCSA-t. Ettől kezdődően mind több szakszerűtlen szempont férközött tudományos fogalomrendszerébe. Ezek a szociális érzékenységet követő szempontok idővel tipológiai rendszerre szerveződtek. A *hamis realista* vagy a *tiűfeszült lényegtáto* típusai Bibó professzorainál alighanem enyhén tudománytalanok, elvbarátainál nem eléggé politikusnak találtattak a 45-ös rendszerváltást követően már úgy-ahogy közismert írásaiban. Ő mégis ezeket fejlesztette tovább egészen történetfilozófiai összefoglalásnak szánt művéig. AZ EURÓPAI TÁRSADALOMFEJLŐDÉS ÉRTELME-ben a háború, a forradalom és a szülői pofon kérdései archetipikus gesztusként sorakoznak egymás mellett. A Krisztus cselekedeteiben példázatosává vált „*aktív szeretet középpontba állításával*” hozza közös nevezőre a látószólag különböző képletekbe tartozó fogalmakat.

„*A hangsúly*” – Bibónál – „*azon van, hogy minden erőszak lényegében valamiféle görcsös állapotból fakad, és minden erőszakos gesztussal szemben létezik egy aktív szeretetből fakadó erősebb szeretet-gesztus, amelyik az erőszak-gesztust lefegyverezni képes.*” Ezért aztán egy féktelen „*és a szociális viselkedéssel szembeforduló gyereket kétségkívül jobb kellő időben nyakon ütni, mint semmit sem csinálni vele. Egy pusztító ellenséggel jobb szemben állni, mint semmit sem csinálni vele. Egy elviselhetetlenül zsarnoki hatalommal szemben jobb fellázadni, mint semmit sem csinálni vele.*” Ez a szokatlan párhuzam korántsem valaminő öregkori vallásos megtérés jele. *Sárkányfogvetésnek* nevezi Bibó a versailles-i békeszerződésnek azt az öt ódiúmat, amely – Ferreróval szólva – „*kezdeté volt a legnagyobb félelemnek, mely valaha az emberiséget győltörte.*” *Sárkányfogveteményből* kelt ki a náciizmus, s a föld eme szörny-szüleményével szembe a *szeládség hatalmát* állítja Bibó 1942-től megkezdett roppant kéziratában. Az EURÓPAI EGYENSÚLYRÓL ÉS BÉKÉRÓL című, többszöri nekirugaszkodással írott munkájában a népmesei gonosszal az európai keresztény civilizáció Krisztushoz társított tulajdonságai kelnek birokra, ugyanazok az erények, amelyek Bibó késői summázatában Krisztus feltűnően hétköznapi cselekedeteiként így öltönek testet: „*különös képessége volt olyan szavakra és gesztusokra, amelyeknek a hatására a gyűlölködésre, illésre, ülélkezésre, számonkérésre és az emberi félelem egyéb sok szerencsétlen megnyilvánulására nekikészült, megindult ember egyszer csak lehorgad, egyszerre rájön a cselekedetének, a magatartásának a hiábavalóságára.*”

Bibó *sárkányképzele* nagy valószínűséggel abból a folklórgyűjtő körből ered, ahol szegedi tanulóéveit töltötte. De ahogy a Márciusi Frontba se tömörült, úgy a Szegedi Fiatalok körének is csupán a margóján helyezkedett el. Éppenséggel az ő sárkányölő felfogása nem eresztette egyik szektának se a közepébe. Krisztus megkülönböztetőjegyeit is diszkrét szektaellenes személyiségtulajdonságaiból vezette le: „*az élet legegyszerűbb dolgai iránti megértésnek, emberközeli gyöngédségnek olyan megnyilvánulásait tudta megvalósítani, amelyek teljesen léren és időn kívül álló módon kimutatnak annak a szektának aránylag szűk kereteiből, amelynek nyilvánvalóan tagja volt.*”

Nos, amilyen nehéz föl nem ismerni: Bibó a saját emberi minőségén átszűrt eszméit tulajdonította Krisztus kivételes személyiségének, olyan nyilvánvaló az is, hogy

a TUNDÉRTAN kivetítés. Azoknak az embereknek az alkémiai rendszere, akik közé Vági Gábor tartozott. Nincs tudomány, mely egzakt leírást kínálna róluk. „Ők azok, akire, úgymond, mindig lehet számítani. Természetes módon toppannak elének, és segítenek a bajban. [...] Gyakorlatiasnak és józannak mutatkoznak ilyenkor, túlbonyolított vagy szorongó gondjainkhoz egy-két mondatos megjegyzéseket fűznek, aztán nem vesznek tudomást róluk. Ha nem cselekednek. Telefonálnak vagy takarítani kezdenek helyettünk, s lassanként feloldják bé-nultságunkat.”

Az AZNAPOK-kal Vági Gábor még csak indult a publicisztikába. Habár a cikkben megvallotta, hadilábon áll az újságokkal, a politikát pedig egyenesen nem szereti. Számára „az olyan... ízé...”. Mégis, egyre sürgetőbb szükségét kezdte érezni annak, hogy ne csak tudományos írásaival fejezze ki magát, s ne kizárólag szakmai közvélemény előtt. Noha ketős élete neki sosem volt, a táguló nyilvánosságához fűzte azt a reményét, hogy az intézményrendszer tudathasadásának oka megszűnne, ha a civil élet erkölcsé visszafoglalná helyét a hétköznapokban, letépve magáról a túlpolitikált élet kényszerzubbonyát, a jó ízlés pedig föloldaná a hallgatási fogadalmakat. „A diktatúra elutasító, szenvedő és passzív alattvalói voltunk, vagyunk” – írta 1988-ban –, jöllehet „egy szociológusnak számolnia kell azzal, hogy tudománya kritikai és reformer tudomány, s így munkájának előbb-utóbb politikai vonatkozásai is támadnak.” Igaz, de még a diktatúra puhább korszakában is ezért folyt áltudományos álmunka az állintézetekben, de Vági Gábor már a Bibónál tett látogatás alkalmával is elmondta, amit az AZNAPOK-ban leírt: egy „magányos és aktív valamit”, a hiteles beszédet tekintő az intézményes skizofrénia ellenszérumának. Vagyis azt, hogy „kimondhatom igazságaim másik felét. Egyszerűen úgy is mondhatnám: kimondani ezeket azért érdemes, mert lehet. Kevésbé neveléses, kevésbé büntelhető, mint eddig. Ez most valóban szabadabb állapot. Láthatóan feltörnek az eddig elhallgatott vélekedések – engem csupán az zavar, hogy nem mind jön elő, s nem a maguk legteljesebb formájában, nem az értelmes rendszerezés, a megkülönböztethető, egyedi tartás igényével. De többről is szó van: arról, hogy mindezt el is lehet mulasztani. Nem tudhatjuk, hogy ez a mostani pezsgés nem rövid epizód-e a zsákutcába menetelés elnyúló korszakában. Mert a menetelés folytatódhat, az utca vége alig látszik, s életünkben már nem jutunk el oda. És akkor ennyi volt az életünk: ez a hasadt lelkű, rosszkedvű menetelés, egy rossz időben. Ha egy másik sors reményében most taktikázunk, halogatjuk a tisztá gondolatok kimondását vagy a rendezetlen gondolatok tisztázását, még ennek az örömet is elmulasztathatjuk. És főleg: már-már azok lehetnénk, akik vagyunk, a szokott hazudozás, az apatikus öncenzúra helyett, vállalhatjuk kissé önmagunkat”.

Ha útja végére Gábor nem juthatott is el, azt emelt fővel mondhatja: azzá lett, aki mindig is volt. Úgy élt, mint aki megtartja Bibó SZABADSÁGSZERETŐ EMBER-ének ötödik parancsolatát: „Szüntelenül szem előtt tartja, hogy az emberi méltóság egy és oszthatatlan, és az egyik ember ellen akár társadalmi helyzete, akár származása, neme vagy kora címén elkövetett minden sérelem mindenki más szabadságát és méltóságát is veszélyezteti: ezért az emberi szabadság minden korlátozása, önkényes lelarióztatás, fogva tartás, egyéni vagy hatósági hatal, maskodás, az emberi méltóság mindensféle megalázása ellen azonnal együttesen, de ha az rögtön nem lehetséges, magában is föllép.”